

GÁSPÁR FERENC

Berka Attila: Anómia

Irodalmi Jelen Könyvek, 2017

kritika

GÁSPÁR FERENC (1957) Budapest

Berka Attila új regényét, az *Anómiát* olvasva sok minden eszébe jut az embernek. Például az, hogy a nyugati és a keleti embert a létezés két egymásnak ellenkező aspektusa különbözteti meg alapvetően egymástól: az egyik azt hiszi, hogy ő maga irányítja az életét, a másik pedig úgy véli, semmit sem irányít. Mindkét elképzelés abszolutista volta miatt téves, mégis talán a második jár közelebb az igazsághoz.

A másik különbség pedig a szamszarában van. Nyugaton azt gondolják, ez az egyetlen létező és valódi világ, míg Keleten minden csak káprázat, Mánának, az ördögnek az incselkedése.

Ez persze csak szó és szó, hiszen globális világunkban az eszmék és filozófiák annyira összekeveredtek, hogy Amerikában is lehet indiai módra élni és gondolkodni, és Mumbaiban hollywoodi filmeket gyártani (Bollywood).

De nem csupán ez, hanem „Csont csont és bőr és fájdalom...” Ez a Radnóti-verssor ugrik még be az *Anómia* lapozgatása közben. Pedig az *Anómia* nem „tisztán” fájdalom. Sőt. Parafrazis, parabola, szatíra s egyben valamiféle furcsa mátrix, a szó igazi és filmes értelmében egyaránt. Persze azt, hogy mi a mátrix igazából, szerintem senki nem tudja. Valószínűleg sokan meglepődnének, ha tudnák, hogy eredetileg házasságot jelentett a latin eredetű szó, és csak ezt követően került be a matematikába, majd a biológiába, ahol a tudósok a kromoszóma külső burkolatát szintén ezzel a szóval nevezték el.

Berka mátrixa is többjelentésű, a négy látszólagos főszereplő – Csont, Vér, Bőr, Hús – is ezt sugallja, egyetlen szereplőbe zsúfolva az emberi materiális létezés „alapanyagainak” konglomerátumát, akárcsak Dosztojevskij Karamazov testvéreit, ahol Török Endre értelmezésében Aljosa az erkölcsi, Dimitrij az érzelmi, Iván az értelmi, Szmergyakov az ember ösztön lényé, vagy ha jobban tesszük: oldala.

Az *Anómiában* viszont ennél jóval kevesebbet tudunk meg Vérről, Bőrről és Csontról, legfeljebb annyit, hogy Vér festőművész, Csont valószínűleg olyan tudósféle, Bőr pedig enyhén szólva gyanús ügyekkel foglalkozó üzletember, és „kapott” valakitől egy lakást a „hétker” szélén. Lakást nem szoktak csak úgy ajándékozni egymásnak az emberek, de

nem ez az első és utolsó rejtély ebben a regényben. Talán egyedül a cím egyértelmű, hiszen a lexikon szerint az anómia a modern társadalmakban tapasztalható jelenség, amelyben a hagyományos normák és szabályok úgy lazulnak föl, hogy nem képződnek helyettük újak, és a társadalmi élet egy adott területén a szabályok nem világos volta miatt a normák elvesztik befolyásukat az egyének viselkedésére.

És innentől kezdve nyilván nem kell magyaráznunk sem mátrixot, sem az egyén szétesését „csak csont és bőr és fájdalomra”.

A főszereplő, az egyes szám első személyű Hús folyamatosan erőszakos konfliktusokba keveredik, amelyekből, akár a Tarantino-filmekből megismert akcióhősök, villámgyorsan elkövetett gyilkosságok árán keveredik ki, amelyekről „természetesen” nem tehet, hiszen csak védekezik, mint az amerikai mozik főszereplője. S a nők is folyamatosan szerelmeseik lesznek belé, gyors nászútként a lányok viszont tragikus véget érnek, s Hús tovább folytatja magányos útját a városban, Budapesten. Természetesen ez a város bármely más metropolisz lehetne a földkerekségen, de szerencsés vagy szerencsétlen genius lociként (ezt döntse el az olvasó) mégis a mi fővárosunk a helyszín, illetve egy-két jelenet erejéig még feltűnik a Mátra és a galyatetői Nagyszálló.

Nyilván nem az első „szétesett világ” Berka *Anómiája*, s nem is az utolsó. A „vérparodiák” regénybeli megformálásában talán orosz elődök vannak a legtöbben, Pelevin és Szorokin ír hasonló műveket. Mégis van egy paraszthajszál, ami megkülönbözteti a szerzőt a többi anómiától, s ez az első személyű én megnyilvánulásából fakad. Hús ugyan sokszor beszél otrombán, akár a többi szereplő, ugyanúgy használja a modern irodalomban már megszokott igekötős igéket, ám a lányokkal szemben szinte mindig mély érzésekről tesz tanúbizonyosságot. (Persze, ahogy meghalnak, rögtön el is felejtik őket.) Sőt, az utolsó nő, Eszter nemhogy nem hal meg, de Hús mint feleségéről beszél róla, olyan nőről, aki a szíve alatt gyermekét hordja. S megjeleni egy „apám arcú” férfi. Mintha valamiféle család kezdene összeállni ebben a „zombi világban”. Mert

természetesen zombik ellen szintén harcolni kell hősöknek, és persze ő menti meg a világot (ki tudja, melyiket, ebben a Berka-féle őskáoszban?), a történet végére viszont egy furcsa kórházba kerül, ahol az ezredes elmeséli neki, hogy ő tulajdonképpen egy nagyszabású kísérlet része. Persze ez sem biztos, mint ahogy semmi sem biztos a mai zűrzavaros világban. S akkor itt vissza is kanyarodtunk az írásom elején ismertetett alapvetéshez, ami arról szól, hogy minden az-e, aminek látszik.

A hús, vér, csont, bőr, vagyis a test börtönéből Karinthytól kezdve Janus Pannoniusig mindenki szabadulni akart egy más, felsőbbrendű világba vágyva, vagy oda, ahol a jótét lelkeket már nem választja el egymástól a földi por és kín. Így aztán jel-

képes, hogy a regény két utolsó szava egy név, a főszereplő Húsnak az igazi neve, amelyet csak most, elolvasva a kétszázöt oldalt tudunk meg: Dante Tamás.

Dante mint a hagyományos „túlvilági világkép” – paradicsom, pokol, purgatórium – leírója, és talán Morus Tamás. A nem létező világkép egyik legregebbi leírója. Berka *Anómiája* feldobja a labdát, de nincs meg a pálya, ahová leüssük. De az is lehet, hogy két labdánk van. Jó lenne pedig, ha nem ezt éreznénk. De lehet – nincs már visszaút. Így kell léteznünk, ebben a skizofrén világban vagy világokban? Álomban két macska voltam – írja tréfás-komolyan Karinthy –, és játszottam egy mással.

STURM LÁSZLÓ

Virt László:

Mindszenty és alternatívái

Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút, 2016

STURM LÁSZLÓ (1967) Budapest

Virt Lászlót eddig Márton Áron kutatójaként és tisztelőjeként ismerhettük elsősorban. Itt sem tagadja meg önmagát: Mindszenty legfőbb alternatíváját az erdélyi püspökben mutatja föl. És azokban, akik vele rokon szellemben intézték az egyház ügyeit. Többek között ilyenek találja Shvoy Lajos pátriárkakat megért székesfehérvári püspököt és Belon Gellértet, akinek püspöki beiktatását az állam évtizedekig hátráltatta. Mesterüket, szellemi őseit főleg Prohászka Ottokárban leli föl. („Ami a magyarországi katolikus egyházban ma életképes, annak modern kori forrása Prohászka Ottokárnál van” – kockáztatja meg a szerző. Igaz, egy helyen futólag arra utal, hogy Prohászkaót olvasni ma nem mindig túl lelkesítő.) Kitér a környező országokban nagy eredményeket elérő érsek-„kollégákra” is, Josef Beranra, F. Tomasekre, Wyszinskire.

Nehéz Mindszentyről árnyalt képet adni. Rendíthetetlen szembenállása kora két diktatúrájával (nációkkal és kommunistákkal), mártírúma, az ellette folytatott majd fél évszázados rákosista és kádárista hajsza és számos kétségtelen erénye kiemelhetetlen tömbként állítja elénk. Ha érezni vélünk is némi ridegséget alakjában, azt készségesen az ellenpropaganda tudat alá is beszívargó mérgének tudjuk be, és annál dacosabban mondunk ellent neki. A szerző vállalja azt a könnyen hálátlanná ala-

kuló szerepet, hogy részleteiben – és egészében is – szembenéz a legendás bíboros döntéseivel, beállítottságával és tetteivel. Nem azonosul sem a gyűlölködő elutasítás, sem a kritikátlan rajongás táborával. És végül arra az eredményre jut, hogy Mindszenty nem annyira példás a maga teljességében, hogy szentként tiszteljük. Provokatív, de értelmezései tükrében logikus következtetés. Ítélete esetleges viszonylagosságát, álláspontja vitakészségét jelzi a könyv műfajjelölő alcíme: „szubjektív irat”. Érvelésébe többször beleszövi személyes élményeit és családtörténetét, így is érzékeltetve, hogy milyen alapról ítél, értelmez, milyen lelkiülettel látja Mindszentyt kevésbé meggyőzőnek, mint Márton Áronékat. Egyben belátva a tévedés, az elfogultság veszélyét.

Milyen hát a könyvből kirajzolódó bíboros? Jellesre vizsgáljuk a diktatúrákkal harcolva, ugyanígy a háború utáni nyomort enyhítő határozott intézkedéseivel. Viszont legalábbis elavultnak látja a szerző a bíboros hatalmi reprezentációját (nem kínálja helylyel Nagy Ferenc miniszterelnököt, magához kéreti még püspökként nála jóval idősebb püspökkollégáját stb.). Nemcsak realitását, de jogalapját sem látja annak a nézetnek, miszerint a bíboros jogosult kinevezni Magyarország törvényes vezetőjét (Mindszenty erre is hivatkozva ragaszkodik az amerikai

követséghez). A szerző szerint Mindszentynek az amerikai elnökhöz intézett leveleiben több képtelen, nem csak az amerikaiak számára értelmezhetetlen kitétel van (a magyar–lengyel közös határ követelése például csak világháború által lett volna megvalósítható az adott helyzetben). Még jó, írja Virt, hogy a követség munkatársai tapintatosan kezelték ezeket a leveleket. Mindszenty elítélte a pártokon alapuló demokráciát, még Barankovics keresztény alapú pártját is megvetően kezelte.

Megfontolandó érvek ezek. Érdekes lenne megismerni hozzáértők ellenérveit. El tudok képzelni ilyeneket. Virt többször csak közvetve következtet a bíboros egyes vonásaira, nézeteire, tehát ezek nem mindig állnak szilárd lábakon. Demokráciaellenesség, királyságtársaság sem az ördögtől való, ha az adott realitásoknak nem is feleltek meg, egy távlatos eszményt kirajzolhattak. Hozzá kell tenni, hogy Virtnek sem egy mai „liberális” demokrácia az eszménye, hanem a neoliberalizmust éppenséggel leválasztja, sőt ellentétbe állítja saját demokráciafelfogásával. (Prohászka utalva fejti ki, hogy pluralizmus és relativizmus sem összenőtt fogalmak.) A korban megvalósíthatatlan magyar és egyházi igények ébrentartása szintén egy majdani korszakhoz intézett palackposta-üzenet lehet, az elavultság vádjának nyílt kihívása akár valamiféle szent bohócság. Virtnek azonban mindenképpen érdeme, hogy kérdésfelvetései a sajátjához hasonlóan érett felfogás és elkötelezettség kimunkálására készítik a vélelmezhető ellentábor képviselőit.

A szerző Mindszenty jellemző véleményeként idézi sajnálkozását, hogy – zalaegerszegi – hívei nem egységes tömeg, hanem ellentmondásosan rétegzett csoport. Úgy értelmezi, hogy a bíboros eszménye a vezetőjének vakon alárendelődő, egyéniségét a gyülekezetben feloldó premodern ember. Ezzel szemben Prohászka – akárcsak későbbi szellemi társai – „értette és vallotta, hogy a szekularizáció miatt nem sopánkodni kell, hanem érteni kell a szekularizált világ nyelvét, ha ezt a világot akarjuk Krisztushoz közelebb segíteni. A szekularizált világban nem fundamentalista, önvédő alapra helyezkedik, hanem lépést vált.” Ugyanígy: „Márton Áron a párbeszéd mestereként, demokrataként – Prohászkaéhoz és Belon Gellérthez hasonlóan – képes volt arra, hogy a szekularizált világban evangelizáljon.” A *párbeszéd*

persze elcsépejt kifejezés lehetne, ha a szerző nem határozná meg pontosabban: [Márton Áron] „tudta, hogy kevés, ha csak »jó katolikus« lesz a növendé-

keiből. Ha csak ennyi történik, ha marad a régi stílus, ami szerint a kereszténység a pap dolga, akkor a hit nem adatik tovább, így pedig a szekularizáció viszonyai között elhal a kereszténység. Növendékeit apostollá képezte, ez pedig csak párbeszéd által lehetséges.”

Márton Áron prédikációja, akármekkora tömeghez is szólt, úgy érintette a hallgatót, írja Virt személyes élményére hivatkozva, mintha a püspök személyesen hozzá szólna. Shvoy ugyancsak meglátta a tömegben a személyt, és így a tömeget közösséggé formálta át: „Engem Shvoy Lajos bérmált [...] Ekkor a 87. évében járt. Áldásosztás közben, ahogy körülnézett, a teli templom közösségét vizsgálta, érdekelte a hívő közösség. [...] Átható, mélyen látó tekintete volt, nekem mint 12. évemben járó lurkónak az volt a benyomásom, hogy mindent tud rólam, lát engem. Szabályozó erejű tekintete volt, ami egyúttal barátságoságot, biztonságot sugárzott.”

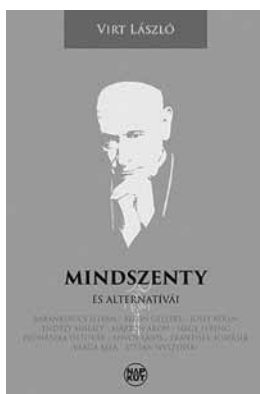
A bíboros nem állt szóba a kétségkívül alattomos és szöszegő kommunista hatalommal. Bátor erkölcsi következetessége azonban Virt szemében nem az egyetlen, és nem is a legmegfelelőbb út volt az ő helyzetében. „Alternatívái” igazolják, hogy a hatalommal is lehetett megalkuvás nélkül tárgyalni, és a tárgyalással többet el lehetett érni, mint a mindenáron fenntartott elzárkózással.

Mindszenty legendás bevonulását az amerikai követségre Virt szintén kivetkőzteti a legenda kódéből. Amellett érvel, hogy ehelyett Esztergomba kellett volna mennie. Minden valószínűség szerint háziőrizet várt volna rá. Ám éppen Márton Áron, Beran, Tomasek, Wyszynski példája mutatja, hogy az egyház vezetője így is sokat tehetett a rábízottakért. A követségen a bíboros elszigetelődött híveitől, és nem tudta megakadályozni – ellentétben a fentiekkel – a békepapság eluralkodását. (Lékai és Paskai békepapsága pedig állami megbízásra kí-

méletlen harcot indított az ókeresztény egyház szellemét fölelevenítő kisközösségek ellen. Ezeknek a hívő közösségeknek a felértékelődését, különösen az egyház elleni terror korában Mindszenty is belátta.)

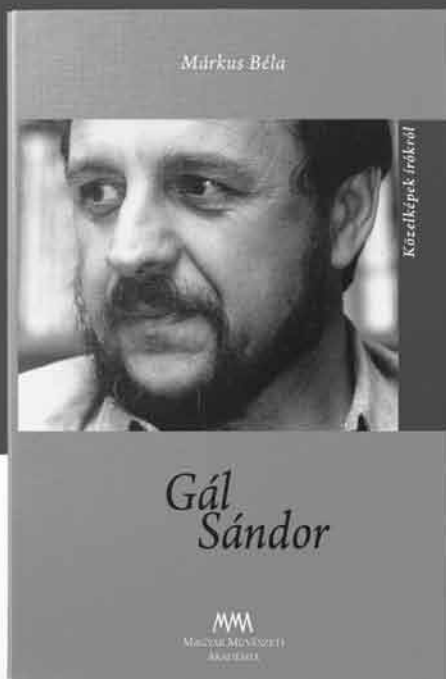
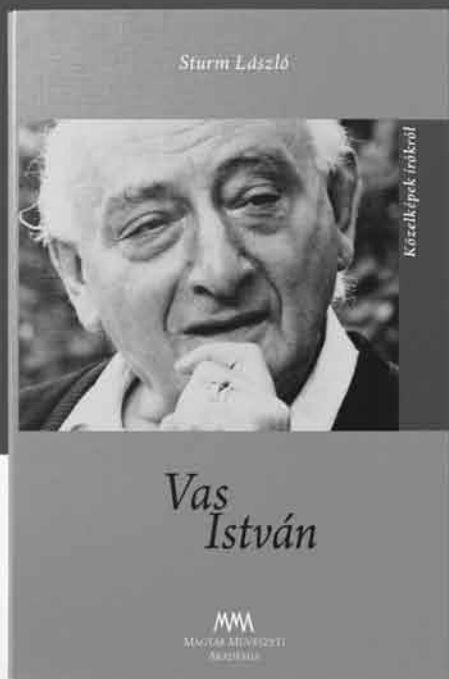
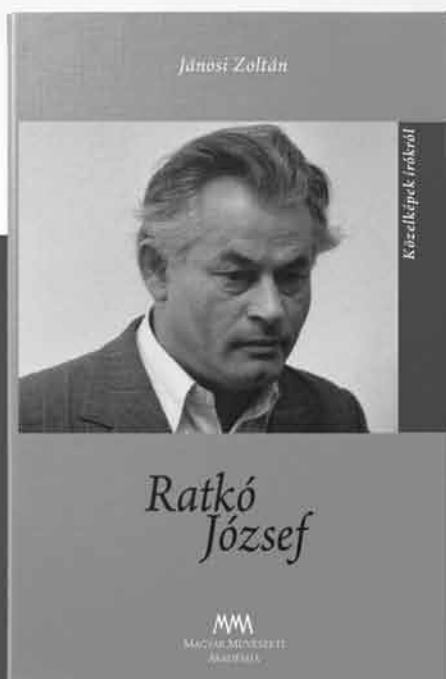
A könyv – bevallom, meggyőző – logikája szerint Mindszenty nagy formátummal képviselt egy csak részben eszményi beállítottságot. Hiszen a közjogi kérdéseket gyakran a lelkipásztori mellé emelő szemlélet, a civil társadalmat a

klérusnak alárendeltnek látó „tradicionalizmus nem evangéliumi, hanem hatalmi kereszténységet akar”.

Közelképek írókról

KISMONOGRÁFIA-SOROZAT

Az MMA Közelképek írókról című kismonográfia-sorozatában mindaddig feltáratlan életművek kerülnek bemutatásra. A legújabb kötetekből Vas István, Gál Sándor, Ratkó József és Jókai Anna munkássága ismerhető meg.

A könyvek kaphatók az Írók Boltjában, vagy megrendelhetők a www.bookline.hu weboldalon.